

Česká veřejnost k Evropské unii

Miluše Rezková

Úvod

Z množství výzkumů provedených Centrem pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu Akademie věd ČR (CVVM) byla v souvislosti s integračním procesem ČR do evropských struktur získána celá řada důležitých poznatků¹. Jelikož ale i ony podléhají obecné tendenci upadnout do rychlého zapomnění, pokusím se připomenout zejména takové postoje, názory a očekávání, od nichž se bude zřejmě odvíjet vztah veřejnosti k Evropské unii již jako k útvaru, jehož součástí se v příštím roce staneme a v němž si budeme budovat svou pozici.

I. Postoj české veřejnosti k myšlence jednotné Evropy a k její realizaci

Nakolik se obyvatelé s myšlenkou integrace evropských států do velkého celku ztotožňují? Neventilují zde pouze čistě své pragmatické, utilitární zájmy? Tyto otázky bývaly častým předmětem řady odborných diskusí, zabývajících se vztahem veřejnosti k Evropské unii, jejím evropanstvím nebo problémem národní identity. Výzkumy IVVM² a CVVM ukázaly, že českým občanům je myšlenka jednotné Evropy velmi blízká - přesvědčení o její správnosti vyjadřovaly v průběhu let 1997 - 2001 v průměru asi tři čtvrtiny z nich. Jejich kladný názor lze vysvětlit jednak obecnou inklinací příslušníků malého národa k vytváření větších, silnějších uskupení, poskytujících jistotu svým členům, jednak touhou po návratu země do vyspělé Evropy. Tyto okolnosti dotázaní akcentovali po podání přihlášky České republiky do Evropské unie, v roce 1996.

Názor na integraci ČR do Evropské unie se podstatně odvíjí od představ jejího fungování. Šetření z konce loňského roku ozřejmilo, nakolik jsou dotázaní přesvědčeni o uplatňování některých zásad rovnoprávné koexistence jednotlivých členských států. Výsledky přibližuje tabulka 1.

Tabulka 1: Myslíte si, že se v současné době v EU uplatňují tyto hodnoty? (v %)

	Rozhodně ano	Spíše ano	Spíše ne	Rozhodně ne	Neví
Demokracie	21	52	12	2	13
Spolupráce	17	55	14	3	11
Solidarita	14	49	17	5	15
Tolerance	10	41	23	6	20
Spravedlnost	7	38	25	8	22
Rovnost	8	33	33	11	15

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 17.– 24. 10. 2002. Počet respondentů: N=1117 respondentů.

Získaná data nenechávají nikoho na pochybách, že v očích české veřejnosti Evropská unie působí jako reprezentant důležitých demokratických hodnot. Dotázaní vyjádřili především přesvědčení o uplatňování takových z nich, jakými jsou demokracie, spolupráce a solidarita. Pochybnosti ale narůstají v názoru na toleranci a spravedlnost a kulminují v případě zásady rovnosti, kde se skepse stává již převažujícím postojem.

Jak v názoru na obecnější otázky integrace, tak i v případě vnímání úrovně uplatňování demokratických zásad, byl zaznamenán vliv určitých výrazně diferencujících sociodemografických

¹ Tyto výzkumy byly součástí pravidelných šetření CVVM v rámci výzkumu Naše společnost.

² Institut pro výzkum veřejného mínění, předchůdce CVVM.

charakteristik. Nicméně jako zásadní se ukázala okolnost, nakolik ta která skupina obyvatel vnímá příští vstup do Evropské unie jako realitu, jež se jí bezprostředně dotkne.

Intenzivnější zájem o problematiku Evropské unie tak projevují a příznivější postoje zaujmají vzdělanější skupiny - dělicí čarou je přitom maturita. Lidé s maturitou a zvláště s vysokoškolským vzděláním výrazně inklinují k příznivým hodnocením i k optimističtějším vyhlídkám, větší informovanosti, apod. Pro skupiny s nižším, zejména základním vzděláním, jsou typické postoje nedůvěřivé až skeptické, doprovázené nižším zájmem o problematiku Evropské unie celkově.

Věk respondentů se promítl příznivější reflexí Evropské unie mezi nejmladšími skupinami, kteří ji chápou jako svou osobní šanci. Mezi dalšími z nich je ale patrná i vyšší míra nezájmu.

Naopak generace důchodců - resp. lidí starších 60 let - je typická svými nedůvěřivými a odmítavými postoji. Nakolik se v tom promítají osobní „historické“ zkušenosti a nakolik fakt, že mnozí si již svůj život s Evropskou unií nespojují, je otázkou, na niž výzkumná data nedala jednoznačnou odpověď.

Významnou roli hraje životní úroveň domácnosti občanů. Nízký životní standard, tak jak jej lidé subjektivně pociťují, se v jejich odpovědích odrazil zvýšeným nezájmem a neinformovaností, a také obecně negativnějšími postoji.

Z pohledu typu ekonomické aktivity se naprosto jasně projevuje vstřícnost, zájem a příznivá očekávání mezi podnikateli či živnostníky, z hlediska pracovního statusu mezi pracovníky na vedoucích pozicích. Opačné ladění je patrné mezi zaměstnanci vykonávajícími činnosti převážně manuální povahy.

Přinejmenším stejně důležitou roli jako uvedená hlediska hraje v přístupu k problematice Evropské unie politická orientace obyvatel, zejména blízkost k ODS³ a Unii svobody - DEU a dále sympatie ke KSČM. Celkově příznivěji se profilují stoupci dvou dříve jmenovaných pravicově orientovaných politických stran. Jasná kritičnost a skepse je evidentní mezi stoupci KSČM jako těmi, kdo nesdílejí obecně rozšířenou prozápadní orientaci české veřejnosti a jsou více ideologicky napojeni na dřívější režim. Konečně byl potvrzen tradičně poněkud odtažitější přístup žen, doprovázený menším zastoupením pozitivních (optimistických) i negativních (skeptických) stanovisek.

Zachycená postojová a názorová strukturovanost se v uvedené logice promítl prakticky ve všech oblastech či v souvislosti s informovaností, očekáváními, podporou vstupu, apod., proto v dalším textu od jejího uvádění upustím.

II. Vztah české veřejnosti k integračnímu procesu

Vztah českých obyvatel k integraci a procesu integrace státu do evropských struktur býval odbornou veřejností, politiky i médií vesměs charakterizován jako vlažný, odtažitý, neinformovaný. Podívejme se, nakolik jsou tyto soudy podepřeny výzkumnými daty.

Sledujeme-li zájem, jaký občané průběhu integračního procesu ČR věnovali, pak jsou k dispozici následující údaje: Zatímco na podzim roku 2001 se dle vlastního vyjádření o vstup zajímalo 57 %, o rok později to byly již asi dvě třetiny. Podle posledního šetření z února 2003 již zájem tuto úroveň přesáhl. Lze si přirozeně představit lepší výsledky, nicméně sama výzkumná data jednoznačně negativně nevyznívají.

³ Tato situace platí pro stoupence a přívržence ODS, sama politická reprezentace ODS zastává rezervované postoje, jež sama označuje jako eurorealistické, jiní jako euroskeptické.

Tabulka 2: Zájem o vstup České republiky do EU (v %)

	11/2001	10/2002	2/2003
velmi	15	19	15
částečně	42	46	54
málo	32	26	24
vůbec ne	11	9	7
zájem/nezájem *	57/43	65/35	69/31
Celkem	100	100	100

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 3.– 10. 2. 2003. Počet respondentů: N=1070.

* zájem: velmi+částečně, nezájem:málo+ vůbec ne.

Nižší než očekávaná míra zájmu českých obyvatel je zřejmě projevem situace, kdy část obyvatel sdílí přesvědčení o zanedbatelném dopadu vstupu ČR do evropských struktur na jejich osobní život a (nebo) zřejmě i projevem pocitu, že se rozhoduje nezávisle na jejich přáních či obavách⁴. Je třeba usuzovat i na vliv míry a kvality saturace příslušných informačních potřeb. Průběžně prováděné průzkumy totiž dávaly za pravdu výtkám kritiků o informačním deficitu vládní tzv. komunikační strategie, o jejím emotivně přesvědčovacím pojetí. I když s blížícím se termínem referenda obecná informovanost narůstala, skutečností je, že ještě čtyři měsíce před konáním referenda měla pocit nedostatečné informovanosti ještě většina občanů - viz tabulku 3. Další výsledky nicméně nasvědčují, že pokud informace nabízeny byly, pak se tak dělo zpravidla srozumitelnou, přijatelnou formou - v únoru 2003 to konstatovalo 55 % respondentů.

Tabulka 3: Máte o procesu vstupu ČR do EU dostatek informací? (v %)

	11/2001	10/2002	2/2003
Rozhodně ano	3	4	6
Spíše ano	26	29	34
Spíše ne	38	39	42
Rozhodně ne	23	20	14
Neví	10	8	4
ANO/NE	29/61	33/59	40/56
CELKEM	100	100	100

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 3.– 10. 2. 2003. Počet respondentů N=1070.

III. Integrace ČR do EU a očekávání české veřejnosti

Očekávání obyvatel od vstupu ČR do EU a představy o důsledcích vstupu byly průřezovým tématem šetření již od okamžiku podání přihlášky ČR do Evropské unie. Zpočátku se představy české veřejnosti nesly v podobě značně mlhavé, neurčité a byly především projevem obecně příznivého vztahu k Evropské unii či nadějí na budoucí povznesení české ekonomiky a společnosti. Nejdůležitější byl ale motiv návratu země do Evropy, získání důstojného postavení v jejím rámci. Postupem času - hlavně až před referendem o vstupu ČR do Evropské unie - nabývaly jejich vyhlídky přesnějších kontur - přibývalo povědomí o konkrétních možnostech, jež se státu a občanům otvírají, ale také o řadě potenciálních rizik.

⁴ Podle výzkumu z dubna 2001 zastávalo 41 % respondentů mínění, že vstup ČR do EU se lidí, jako jsou oni, nijak výrazněji nedotkne. Pasivnější postoj vyvolaný přesvědčením, že se rozhoduje "o nás bez nás", sice výzkumnými daty podepřen není, ale lze na něj usuzovat z faktu, že předvstupní etapa nebyla doprovázena žádnou výraznější veřejnou diskusí.

S jakými náladami lidé vstupovali - či se rozhodli nevstupovat - do volebních místností, napovídá výzkum provedený v květnu 2003⁵ - viz tabulku 4. Lidé se zamýšleli nad tím, čím tato změna může být hypoteticky prospěšná jim samotným nebo jejich blízkému sociálnímu okolí. Dříve akcentované hledisko, totiž větší prestiž naší země ve světě, již obdrželo hodnocení jen zcela podprůměrné. Za jednoznačné pozitivum byla označena možnost volného pohybu osob, svobodnějšího cestování do zahraničí než dosud. Oceněna byla dále příležitost pracovat či studovat v rámci Evropské unie, i když spíše jako příležitost hypotetická.⁶ Méně se počítalo s pokrokem v životní úrovni, resp. se zlepšením sociálních jistot; názor určité části respondentů o lepších pracovních příležitostech či „lepším uplatnění pro dělníky“ lze spíše považovat za reflexi konkurenční výhody levnější domácí pracovní síly.

Tabulka 4: Očekávaná pozitiva vstupu ČR do EU (v %)

otevření (zrušení) hranic, volný pohyb, bezproblémové cestování	56
možnost pracovat v zemích EU	35
možnost studovat v EU, lepší podmínky pro mladé	24
ekonomický přínos - růst HDP, zahraniční investice	20
otevření evropského trhu, volný pohyb zboží a kapitálu	15
sociální jistoty, růst životní úrovně (platů, důchodů)	14
právní systém EU, lepší legislativa, fungující soudnictví	13
Euro, společná měna	12
nové pracovní příležitosti, lepší uplatnění pro dělníky	6
lepší mezilidské vztahy, tolerance, poznávání různých kultur a jazyků	5
lepší politická situace u nás, větší politická stabilita	4
dotace z rozpočtu a fondů EU, možnost získání grantů z EU	4
budeme součástí Západu, větší prestiž ČR ve světě	4
všechno se zlepší, celkové zkvalitnění života, pokrok	3
zvýšení vojenské bezpečnosti, společná obranná politika	3
snížení kriminality, větší bezpečnost, omezení korupce	3
zlepšení v dílčích oblastech (zdravotnictví, školství, živ. prostředí)	3
žádné výhody, nic	5
jiná odpověď	4
neví	8

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 19.– 26. 5. 2003. Počet respondentů N=1048. Respondenti mohli uvést celkem tři odpovědi, součet tedy přesahuje 100.

Z celospolečenských pozitiv naší integrace byla jako nejpřesvědčivější vyhodnocena prospěšnost pro domácí ekonomiku obecně – naděje byly vkládány zejména do povzbuzení ekonomiky, zlepšení ekonomické situace země. Konkrétně byl očekáván např. příliv přímých zahraničních investic, odstranění zbylých bariér volného obchodu zboží a služeb nebo příležitost čerpat ze strukturálních fondů Evropské unie. Podobně jako v dřívějších výzkumech, i zde si značnou váhu zachovalo očekávání, resp. přání dokonalejší legislativy, soudnictví či vymahatelnosti práva, oblastí kriticky akcentovaných respondenty i v jiných souvislostech. Někteří vkládali také naděje do poklesu kriminality, zlepšení politické situace, zdravotnictví či životního prostředí.

Když měli dotázaní formulovat rizika, jež by vstup země do evropských struktur mohla doprovázet, vyslovili jich celou řadu. Jednoznačně největší hrozbu pro občany představuje pokles životní úrovně, vyjádřený jak explicitně, tak prostřednictvím takových jevů jako růst cen, jejich přibližování k

⁵ Otázka: „Jaké hlavní výhody a nevýhody by podle Vašeho názoru měl pro ČR mít vstup do EU? Uveďte, prosím, tři nejdůležitější výhody a nevýhody vstupu.“

⁶ Podle výzkumu CVVM z přelomu dubna a května 2001 zjišťujícího zájem českých obyvatel o práci v EU v době, kdy se staneme jejím členem, se hodlalo ucházet o zaměstnání – krátkodobé či dlouhodobé - "rozhodně" 4 % , "asi" 8 % obyvatel ve věku od 15 let.

evropským, a to při nezvyšující se výši příjmů a sociálních dávek. K tomu lze přičíst i výroky svědčící o vnímání Evropské unie jako příliš silného soupeře s jeho potenciálně likvidačním dopadem na domácí firmy a podniky. Zvláštní obavy přitom vyvolává osud českého zemědělství, jehož problémy českou veřejnost oslovují a s jehož zápasem o rovnocenné postavení v Evropě sympatizují. Znepokojení dále vyvolává zahraniční kupní síla a její možný dopad na vlastnické poměry v zemi. Celou kapitolu ekonomických obav uzavírají odkazy na příliš vysoké náklady vstupu, tj. na náklady potřebné k zavádění technických, ekologických a dalších standardů EU.

Nejistotu a obavy dotázaní dále sdělili při úvahách nad příštím postavení České republiky v Evropské unii. Jak je patrné z tabulky 5, mezi veřejností existuje např. představa druhořadého, neplnoprávného členství, omezeného řadou podmínek tzv. přechodných období, jednak (současně) představa podstatného zúžení pravomocí českého státu a ztráty národní suverenity. Objevily se výhrady proti zavádění norem a legislativy EU, mnohé pravděpodobně vyvolané některými mediálními senzácemi např. kolem rušení výroby uzenin "utopenců", tuzemského rumu či provozu výtahů "páternosterů".

Vyskytují se konečně i obavy z konkrétních možných různorodých doprovodných jevů integrace, jako např. příliv ekonomických imigrantů, zhoršení bezpečnostní situace uvnitř státu, situace ve zdravotnictví, školství, apod. Specifickým typem obav je osobní nejistota dotázaných ze zvládnutí budoucích nároků a požadavků, jako je zvýšení kvality výrobků a služeb, produktivita práce, apod., ale například i (ne)znalost cizích jazyků.

Tabulka 5: Očekávaná negativa vstupu ČR do EU (v %)

vysoké ceny, zdražování, nevýhodná relace mezi cenami a platy (důchody)	53
EU je ekonomicky příliš silná, konkurence nás zničí, poškodí	26
pokles životní úrovně, zhoršení sociálních podmínek, nižší důchody	24
ztráta národní suverenity, omezení pravomocí národního státu	20
druhořadé postavení v EU, nestejně podmínky, přechodná omezení	17
ekonomická převaha cizinců ze Západu, všechno tu skoupí	13
přistěhovalectví, příliv cizinců, chudí imigranti	13
nutnost podřídit se cizím normám, cizí legislativě	11
negativní dopady pro zemědělce, likvidace zemědělství	9
růst kriminality, korupce, organizovaný zločin, terorismus	8
Euro, konec koruny, ztráta ekonomické suverenity	3
náklady vstupu, bude nás to stát spoustu peněz, vysoké poplatky	3
vyšší nároky na kvalitu, produktivitu práce, horší pracovní podmínky	3
větší byrokracie	3
zhoršení mezilidských vztahů	3
zhoršení situace v dílčích oblastech (zdravotní péče, věda, školství)	3
potřeba znát cizí jazyky	3
jiná odpověď	6
neví	10

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 19.– 26. 5. 2003. Počet respondentů: N=1048. Respondenti mohli uvést celkem tři odpovědi, součet tedy přesahuje 100.

Jiným způsobem zachytil očekávání veřejnosti výzkum, v němž dotázaní odhadovali vývoj situace některých - zejména ekonomických - oblastí a podmínek po vstupu ČR do Evropské unie - viz tabulku 6.⁷ Ukázalo se, že v řadě z nich se počítá se změnou k horšímu, především pokud jde o vývoj cen potravin, půdy a energií a dále i veřejné dopravy. Asi polovina respondentů se obávala značného nárůstu nezaměstnanosti; 28 % ale mínilo, že se výrazněji nezmění, a 12 % doufalo, že značně poklesne. Zdanění osobních příjmů dozná po vstupu do EU podle 37 % nárůst, podle dalších 30 %

⁷ Otázka: "Jak se podle Vašeho názoru po přijetí ČR do Evropské unie budou vyvíjet mzdy, ceny apod.?" Značně se zvýší, nezmění se nebo se značně sníží, pokud jde o: a) mzdy, b) ceny potravin..."

respondentů se ale situace nezmění. Vývoj daňového zatížení byl přitom asi pro čtvrtinu respondentů neodhadnutelný. Asi pětina rovněž postrádala představu o budoucím vývoji sociálních dávek; nejčastěji se ale doufalo, že k výraznějším změnám nedojde (40 %). V případě vývoje mezd počítaly přes dvě pětiny respondentů s tím, že po připojení k EU výrazně vzrostou; podobně rozšířen byl názor, že nedojde ani k jejich poklesu, ani k nárůstu.

Tabulka 6: Očekávané změny po vstupu České republiky do EU (v %)

	Značně se sníží	Nezmění se	Značně se zvýší se	Neví
Mzdy	10	38	42	10
Ceny potravin	2	12	82	4
Ceny energií	2	17	72	9
Nezaměstnanost	12	28	48	12
Zdanění osobních příjmů	6	30	37	27
Sociální dávky	22	40	18	20
Ceny půdy	2	7	76	15
Ceny veřejné dopravy	1	20	63	16

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 3.-10.2.2003. Počet respondentů N= 1070.

IV. Reflexe přístupových jednání ČR s Evropskou unií

Vztah české veřejnosti k Evropské unii a ochotu integraci České republiky podpořit značnou měrou ovlivňovala tzv. přístupová jednání s Evropskou unií. Jejich obsah nemohl být pro svou složitost a obsáhlost veřejností – a mnohdy ani domácími médii - absorbován, a tak se do veřejných diskusí dostaly zpravidla jen ty z nich, jež byly srozumitelné a dotýkaly se některých citlivých společenských oblastí. Svůj vliv měly mnohdy zkreslené informace o požadavcích Evropské unie na normy některých populárních českých potravinářských specialit. Z přístupových ujednání vzbudilo nevoli až sedmileté přechodné období pro volný pohyb pracovních sil: za zcela zbytečné je v červenci 2001 označilo 45 % obyvatel a dalších 18 % za „mnohem delší“, dalších 17 % za poněkud delší, než je nutné. O jeho vhodnosti bylo přesvědčeno pouhých sedm procent dotázaných.⁸ Většina obyvatel nesouhlasila ani s délkou zákazu nákupu zemědělské půdy a nemovitostí cizinci.⁹ O nespokojenosti s podmínkami vyjednanými pro české zemědělce svědčí i názor 64 % respondentů přesvědčených, že vstup do EU přinese zemědělcům více negativ než pozitiv; výhodný se v tomto směru jevil jen 13 %¹⁰ dotázaných. Obsah a důsledky všech těchto a řady jiných ujednání smluvených v rámci aquis communautaire se veřejnosti mnohdy ozřejmovaly až v závěrečné fázi přístupových jednání, kdy média srovnávala naše podmínky s těmi, jichž dosáhly jiné kandidátské země. Vyzdvihovaly byly často právě takové, v nichž Česká republika byla úspěšná méně či nejméně. Rozruch vzbudila především široce medializovaná skutečnost nejnižších finančních prostředků, které byly České republice na Kodaňském summitu v prosinci 2002 přiděleny, ve srovnání s ostatními kandidátskými zeměmi¹¹.

Stupeň rozčarování českých obyvatel je patrný z vývoje časové řady, zachycující názory na práci našich zástupců pro jednání s Evropskou unií. Zatímco v letech 2001 - 2002 spokojenost vždy výrazně

⁸ Identické šetření bylo souběžně provedeno i v Polsku. O naprosté zbytečnosti zavedení restriktivních požadavků EU bylo přesvědčeno 57 % Poláků a dalších 15 % považovalo požadovanou dobu za nepřiměřeně dlouhou, poněkud delší než je třeba 17 %. Jako přiměřené se jevílo šesti procentům, tedy podobné části jako u nás.

⁹ Více než čtvrtina (28 %) měla představu omezení prodeje půdy cizincům na pět až sedm let po vstupu ČR do EU. Přičteme-li k ní čtyři procenta doporučující období jen čtyř let, jedná se asi o třetinu (32 %), považující za vhodnou poměrně krátké období, podobné tomu, na němž se vláda s EU dohodla. Čtvrtina respondentů (24 %) měla představu horizontu delšího. Rozšířené bylo i mínění (20 %), že zákaz by měl být trvalý, nebo na 100 let.

¹⁰ Zdroj: Výzkum CVVM z dubna 2001.

¹¹ Porovnávala se zpravidla částka 76 až 78 eur, která připadne na jednoho občana ČR, se 125 eury, které obdrží Slovinec. Slovinsko totiž představuje podle HDP na obyvatele druhou nejbohatší kandidátskou zemi po Kypru.

převažovala, v lednu 2003 se početně srovnala s negativními. Nespokojenost tak v průběhu dvou let narostla z 27 procentních bodů na 41 % - viz tabulku 7.

Tabulka 7: Jak prosazují zájmy ČR naši vyjednaváči s Evropskou unií (v %)

	IV/2001	XI/2001	X/2002	I/2003
dostatečně	9	13	13	11
spíše dostatečně	33	33	34	31
spíše nedostatečně	20	22	22	30
nedostatečně	7	8	11	11
NEVÍ	31	24	20	17
CELKEM	100	100	100	100

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 6.-13.1.2003. Počet respondentů: N= 981.

Kritický postoj českých obyvatel vyniká i ve srovnání s míněním polské a maďarské veřejnosti¹². Jako „horší, než jsem čekal“ charakterizovaly počátkem letošního roku výsledky téměř dvě pětiny (37 %) respondentů v ČR, ale jen 18 % v Polsku a 17 % v Maďarsku¹³ - viz tabulku 8. V ČR je pouze 6 % hodnotilo jako "lepší, než jsem čekal" a v souladu s očekáváním dopadly pro 36 %. V Maďarsku označilo výsledky jako velmi úspěšné („lepší, než jsem čekal“) 11 % a jako adekvátní očekáváním 32 %. Největší uspokojení dávala najevo polská veřejnost, mezi níž pětina ocenila výsledky jednání s EU jako velmi úspěšné a 32 % jako přiměřené očekáváním. Zjištění tohoto výzkumu ukazují mimo jiné vysokou míru zájmu, resp. informovanosti české veřejnosti - podíl "nevím" byl v porovnání s Polskem a Maďarskem daleko nejnižší.

Tabulka 8: Hodnocení výsledků vyjednávání s Evropskou unií (v %)

	ČR	Polsko	Maďarsko
Lepší než očekával	6	20	11
Takové, jaké očekával	36	32	32
Horší, než očekával	37	18	17
Neví	21	30	40
CELKEM	100	100	100

Zdroj: Výzkum CVVM. Termín terénního šetření: 6 -13.1.2003, N=981 respondentů.

Výzkum CBOS, Polsko. Termín terénního šetření: 3.-10.2.2003, N=1025 respondentů.

Výzkum Tárki, Maďarsko. Termín terénního šetření: 3.-10.2.2003, N=1030 respondentů.

V. Jít nebo nejít? Aneb podpora vstupu ČR do Evropské unie českou veřejností

Kromě zcela prvního šetření IVVM realizovaného po podání přihlášky České republiky do Evropské unie v lednu 1996 a vypovídajícího o značné nejistotě a neinformovanosti obyvatel, byla po celé uplynulé období zjišťována naprosto jednoznačná podpora integraci země a ochota podpořit ji v referendu. Podíl občanů ochotných vyslovit se v referendu "ano" se udržoval na poměrně stabilní úrovni s asi padesáti procenty; skupina odpůrců tvořila přibližně čtvrtinu. Česká společnost byla příznačná velkým zastoupením nerozhodných obyvatel, jehož velikost vynikala zejména v porovnání s jinými kandidátskými zeměmi. Zpravidla vyšší byl také podíl odpůrců vstupu. Až počátkem letošního roku se skupina nerozhodných početně srovnala s polskou; nejvíce váhajících se objevilo v Maďarsku. Odpůrci vstupu nicméně setrvali na relativně vysoké úrovni - viz tabulku 9.

¹² Výzkum byl proveden v kooperaci s partnerskými organizacemi CEORG v Maďarsku a Polsku.

¹³ Otázka: "Jak byste hodnotil výsledky vyjednávání ČR /Maďarska/Polska s Evropskou unií? Jsou lepší nebo horší, než jste očekával?" Nabídka odpovědí - viz text v tabulce 8.

Tabulka 9: Deklarované hlasování v referendu (v %)

	ČR			Polsko	Maďarsko
	5/02	11/02	1/03	1/03	1/03
Pro připojení k EU	48	51	55	63	58
Proti připojení k EU	27	30	26	21	18
NEVÍ, ODMÍTL ODPOVĚĎ	25	19	19	16	24
Celkem	100	100	100	100	100

Zdroj: Výzkum CVVM. Termín terénního šetření: 6.-13.1.2003, N=981 respondentů.

Výzkum CBOS, Polsko. Termín terénního šetření: 3.-10.2.2003, N=1025 respondentů.

Výzkum Tárki, Maďarsko. Termín terénního šetření: 3.-10.2.2003, N=1030 respondentů.

Zatímco váhavé postoje české populace mohly být do doby, než bylo jasné, zda vůbec a kdy bude historicky první referendum uskutečněno, zčásti vysvětlitelné právě touto okolností, později bylo zřejmé, že jde o vliv nejrůznějších dalších faktorů, mnohdy pravděpodobně v jejich synergickém působení.

Tak se zde bezpochyby uplatňoval pocit nedostatečné informovanosti občanů, především o praktických důsledcích, nárocích a případně rizicích vstupu země do EU. Veřejnosti se dále nedostávalo jednotně tlumočeného názoru ze strany parlamentní politické reprezentace.¹⁴ Dopad peripetií přístupových jednání byl již zmíněn; k němu se v některých obdobích přidružovalo znejistění české veřejnosti požadavky dvou našich sousedních zemí EU: a to požadavkem revokace otázky tzv. Benešových dekretů artikulovaným z Německa a dále aktivním odporem rakouských aktivistů proti spuštění jaderné elektrárny Temelín. Za váhavým postojem lze spatřovat i projev české mentality, méně radikální a emotivní než v jiných kandidátských zemích.

Podle posledního šetření CVVM před konáním červnového referenda se chystalo podpořit vstup ČR do Evropské unie celkově 63 % občanů, odmítnout jej 22 % a 15 % nemělo vyhraněný postoj - viz tabulku 10.¹⁵ Velikost skupiny odpůrců se přitom pohybovala na průměru roku 2003.

Tabulka 10: Plánované hlasování v referendu (v %)

	XI/2002	I/2003	II/2003	III/2003	IV/2003	V/2003
Pro vstup	51	55	59	59	58	63
Proti vstupu	30	26	23	22	24	22
NEVÍ	19	19	18	19	18	15
CELKEM	100	100	100	100	100	100

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín květnového terénního šetření: 19. - 25. 5. 2003. Počet respondentů s volebním právem: N=969.

Pro odhad výsledku českého referenda, problému, s nímž se potýkaly všechny domácí výzkumné agentury, byl zajímavější pohled na postoje občanů, plánující svou účast v něm. Potvrzovalo se, že tato část je odhodlána vysokou měrou podpořit vstup - v květnu, tedy měsíc před referendem, v 75 %; proti hodlalo hlasovat 17 %. Občané, kteří na svou účast v referendu rezignovali, povětšinou sdíleli názor protiintegrační - "proti" by hlasovalo 51 %, "pro" pouze 18 % a téměř třetina (31 %) neměla

¹⁴ Na jedné straně se zde projevil vliv silně proevropsky vystupujících stran, především ČSSD a uskupení politických stran vystupujících do roku 2002 jako Čtyřkoalice, posléze jako Koalice. Oficiálním názorem ODS byla urychlená integrace do EU, ale zvláště některé vlivné osobnosti uvnitř strany v čele s Václavem Klausem se netajily svým „eurorealismem“ a kritikou současné institucionální („centrálně distributivní“) podoby EU. Nejméně nakloněna brzkému připojení k EU zůstala KSČM. Ta požadovala změnu charakteru evropské integrace s důrazem na sociální a ekologické aspekty bez „podřízení zájmům nadnárodního kapitálu“ a „ztráty národní suverenity“.

¹⁵ Použit dotaz: „Pokud byste se zúčastnil, hlasoval byste pro připojení ČR k EU nebo proti připojení ČR k EU?“ Odpovídali na něj všichni respondenti, tedy i ti, kteří uvedli, že k referendu spíše či rozhodně nepůjdou či nevěděli, zda se jej zúčastní.

pevný názor. Nastíněná situace tvořila jeden z oříšků, s nímž se kampaň získávající občany k podpoře vstupu musela vyrovnat - zda přitáhnout k referendu více lidí, ale s rizikem častějšího "ne", anebo jen posilovat prointegrační úmysly těch, kteří již byli rozhodnutí přijít - což však neslo riziko zpochybnění výsledků referenda nízkou účastí¹⁶.

Otázka účasti v referendu byla naléhavá prakticky po celou dobu jeho přípravy. Mezinárodní srovnání totiž ukazovala na nejnižší ochotu mezi ostatními kandidátskými zeměmi, což dokresluje šetření z ledna tohoto roku provedená souběžně v ČR, Maďarsku a Polsku - viz tabulka 11. Necelá polovina pevně rozhodnutých českých voličů k přílišné jistotě v úspěch referenda neopravňovala.

Tabulka 11: Deklarovaná účast českých, maďarských a polských občanů v referendu o vstupu země do EU (v %)

	ČR	Polsko	Maďarsko
Rozhodně ano	46	61	68
Spíše ano	31	11	10
Spíše ne	10	6	2
Rozhodně ne	4	10	7
Neví	9	12	13
CELKEM	100	100	100

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín terénního šetření: 6.-13.1.2003. Počet respondentů: N=981.

Výzkum CBOS, Polsko. Termín terénního šetření: 3.-10.2.2003. Počet respondentů: N=1025.

Výzkum Tárki, Maďarsko. Termín terénního šetření: 3.-10.2.2003. Počet respondentů: N=1030.

Přestože poslední předreferendový výzkum CVVM přinesl informaci o poněkud silnějším odhodlání obyvatel k účasti v referendu (viz tabulka 12) nedával ani tento výsledek s ohledem na zkušenosti z předvolebních výzkumů větší naději k přesvědčivé účasti. Vypjatá očekávání ve společnosti a nálady politické reprezentace navíc zjitřilo proběhlé maďarské referendum s podstatně nižší účastí, než jakou signalizovaly průzkumy. Scénář všeobecně rozšířeného srozumění maďarské veřejnosti s jednoznačným výsledkem referenda a následné nižší volební účasti hrozil i v České republice.

Tabulka 12: Deklarovaná účast v referendu o vstupu ČR do EU (v %)

	XI/2002	I/2003	II/2003	III/2003	IV/2003	V/2003
Rozhodně ano	46	42	42	40	36	42
Spíše ano	31	37	36	40	42	35
Spíše ne	10	9	10	7	11	10
Rozhodně ne	4	4	5	5	4	6
Neví	9	8	7	8	7	7
Celkem	100	100	100	100	100	100
ano/ne	77/14	79/13	78/15	80/12	78/15	77/16

Zdroj: CVVM, výzkum Naše společnost. Termín květnového terénního šetření: 19. - 25. 5. 2003. Počet respondentů s volebním právem: N=969.

Výsledek referenda, uspořádaného v pátek 13. a v sobotu 14. června, však přinesl všeobecné ulehčení. Ukázalo se, že zřejmě právě nejistota o potřebné účasti a tedy i podpoře vstupu země do Evropské unie - včetně faktu náhlého zaktivizování kritiků integrace - přiměly občany k tomu, aby do

¹⁶ Platnost referenda sice nebyla podmíněna dosažením určité úrovně účasti, ale problémem byla jeho legitimnost jako projevu vůle části obyvatel.

Naše společnost, časopis Centra pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
Rezková, Miluše. 2003. „Česká veřejnost k Evropské unii“. *Naše společnost* 1 (1-2): 7 – 13.

hlasovacích místností přece jen přišli. Hlasování se tak nakonec zúčastnilo 55 % obyvatel a pro vstup se vyslovilo 77, 33 % zúčastněných voličů; proti bylo 22, 67 % z nich.

I přes popsané mnohé pochybnosti, nedůvěru a nejistotu tedy česká veřejnost nabyla přesvědčení, že vstup země do Evropské unie je tou lepší volbou. Nespokojenost a kritika nepochybně zůstane doprovodným jevem jejich života v Evropské unii. Je otázkou, nakolik se uplatní jejich defenzivní účinek a nakolik se podaří zmobilizovat aktivitu občanů při prosazování jejich nároků a využívání možností v nových poměrech.